

## O‘ZBEK TILIDA METAFORALAR QO‘LLANILISHI: AN’ANAVIY ADABIYOT VA IJTIMOIIY TARMOQLAR QIYOSIIY TAHLILI

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi

2-bosqich 302-guruh talabasi

**Jalolova Malika**

+998948600016

Ilmiy rahbar: **Munira Muhammadiyeva**

**Anotatsiya:** Metafora tilning eng muhim badiiy va kognitiv vositalaridan biri bo‘lib, fikrni obrazli ifodalashga xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot o‘zbek tilida metaforalarning an’anaviy adabiyot (Alisher Navoiy, Bobur va boshqalar) va zamonaviy ijtimoiy tarmoqlardagi qo‘llanilishini qiyosiy tahlil qiladi. 300 dan ortiq misol (mumtoz she’riyat va Telegram, Instagram, TikTok postlari) asosida tahlil o‘tkazildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, an’anaviy adabiyotda tabiat, muhabbat va ruhiy-ma’naviy mavzular ustun bo‘lsa (gul-bulbul, oy-yulduz metaforalari), ijtimoiy tarmoqlarda esa texnologiya, ijtimoiy hayot va emotsional holatlar ( “hayot – yo‘l”, “ong – ekran”, “vaqt – oqim”) metaforalari ko‘p uchraydi. Tadqiqot metaforalarning madaniy va raqamli transformatsiyasini ochib beradi hamda tilshunoslik va adabiyotshunoslik uchun amaliy ahamiyatga ega. Ish tadqiqot metodologiyasi doirasida korpus tahlili va qiyosiy usullarni qo‘llash ko‘nikmalarini namoyon etadi.

**Abstract:** Metaphor is one of the most important artistic and cognitive tools of language, serving to express ideas figuratively. This study conducts a comparative analysis of metaphor usage in traditional Uzbek literature (Alisher Navoiy, Babur, etc.) and modern social networks. Over 300 examples from classical poetry and posts on Telegram, Instagram, and TikTok were analyzed. Results show that traditional literature is dominated by nature, love, and spiritual metaphors (rose-nightingale, moon-stars), while social networks feature technology, social life, and emotional metaphors (“life is a road”, “mind

is a screen”, “time is a flow”). The research reveals the cultural and digital transformation of metaphors and holds practical significance for linguistics and literary studies.

**Аннотация:** Метафора — один из важнейших художественных и когнитивных инструментов языка, служащий для образного выражения мыслей. Данное исследование проводит сравнительный анализ использования метафор в традиционной узбекской литературе (Алишер Навои, Бабур и др.) и современных социальных сетях. Проанализировано более 300 примеров из классической поэзии и постов в Telegram, Instagram и TikTok. Результаты показывают, что в традиционной литературе преобладают метафоры природы, любви и духовности (роза-соловей, луна-звёзды), а в социальных сетях — метафоры технологий, социальной жизни и эмоциональных состояний («жизнь — дорога», «сознание — экран», «время — поток»).

Исследование раскрывает культурную и цифровую трансформацию метафор и имеет практическое значение для лингвистики и литературоведения.

**Kalit soʻzlar (Oʻzbekcha):**

Metafora, oʻzbek tili, anʼanaviy adabiyot, ijtimoiy tarmoqlar, qiyosiy tahlil, kognitiv metafora, mumtoz sheʼriyat, raqamli diskurs, lingvopoetika.

**Keywords (English):**

Metaphor, Uzbek language, traditional literature, social networks, comparative analysis, cognitive metaphor, classical poetry, digital discourse, linguopoetics.

**Ключевые слова (Русский):**

Метафора, узбекский язык, традиционная литература, социальные сети, сравнительный анализ, когнитивная метафора, классическая поэзия, цифровой дискурс, лингвопоэтика.

**Kirish:** Metafora (yunoncha “metaphora” — koʻchirish) — bir narsani ikkinchisiga oʻxshatish orqali maʼnoni koʻchirish hodisasidir. Aristoteldan boshlab zamonaviy kognitiv tilshunoslikka qadar metafora tilning nafaqat badiiy, balki fikrlash vositasi sifatida oʻrganiladi. Lakoff va Johnsonning “Metaphors We Live By” asarida metafora kundalik hayot va tilning asosiy mexanizmi ekanligi taʼkidlanadi.763a91

O‘zbek tilida metaforalar boy tarixga ega. Mumtoz adabiyotda (Alisher Navoiy, Bobur, Fuzuliy) tabiat va inson ruhiyati metaforalari ustunlik qiladi. Zamonaviy raqamli davrda esa ijtimoiy tarmoqlar yangi metaforik modellar yaratmoqda. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundaki, globallashuv va raqamli transformatsiya metaforalarning mazmuni va shaklini o‘zgartirmoqda.

O‘zbek tilida metaforalarning qo‘llanilishi: an’anaviy adabiyot va ijtimoiy tarmoqlar qiyosiy tahlili uchun asosiy ma’lumotlar.d18250fe7794

Metafora — bu bir narsani ikkinchisi orqali tasvirlash, ma’noni ko‘chirish orqali obrazlilik yaratish vositasi. O‘zbek tilida u kognitiv, pragmatik va madaniy jihatdan boy. U nafaqat badiiy adabiyotda, balki kundalik nutq, publitsistika va raqamli muhitda ham faol ishlatiladi. An’anaviy adabiyotda metaforalar chuqur falsafiy, ruhiy va tabiatga bog‘liq bo‘lsa, ijtimoiy tarmoqlarda ular qisqa, ta’sirchan, hissiy va tezkor kommunikatsiya uchun moslashgan.98314f

An’anaviy o‘zbek adabiyotida metaforalar

O‘zbek adabiyoti (Navoiy, Bobur, Furqat, Cho‘lpon, Oybek, Erkin Vohidov, Shavkat Rahmon va boshqalar) metaforalarni obraz yaratish, ichki dunyoni ifodalash va milliy tafakkurni aks ettirish uchun ishlatadi. Asosiy xususiyatlari:

Anthropomorfik (insonlashtiruvchi) metaforalar keng tarqalgan: tabiat hodisalariga insoniy xususiyatlar beriladi (tog‘ xo‘rsinadi, shamol yuguradi, daryo yig‘laydi). Masalan, Shavkat Rahmon she’rlarida tog‘lar — shoir ruhi, Vatanga bog‘liqlik ramzi: “Tog‘ xo‘rsinib yubordi og‘ir”, “Tog‘lar – Nortuyalar abadiy cho‘kkan”. Bu metaforalar milliy-madaniy qadriyatlar (tabiatga hurmat, birlik)ni aks ettiradi.d21889

Sodda va kengaygan metaforalar: Sodda — bitta so‘z (masalan, “qalb chog‘i”), kengaygan

— bir necha satr yoki jumla ichida rivojlanadi (Eshqobil Shukur she’rlarida umr — qo‘shiq va novda metaforasi).1f48ec

Konseptual metaforalar: Vaqt, hayot, muhabbat kabi abstrakt tushunchalar tabiat, oila yoki mehnat orqali ifodalanadi. Ingliz tilidagi “time is money”ga o‘xshash, lekin o‘zbekcha ko‘proq kollektiv va ruhiy jihatlar ustun (ijtimoiy birlik, tabiat uyg‘unligi).e37078

Tarixiy ildizlar: Mumtoz adabiyotda (Navoiy) fitomorf (o‘simlik) va zoomorf (hayvon) metaforalar ko‘p; ular axloqiy-didaktik maqsadda ishlatiladi. Zamonaviy adabiyotda psixologik chuqurlik va modernist unsurlar qo‘shilgan.393157

Tadqiqotlarda (masalan, D.S. Xudayberganova, U.S. Qobulova) metaforalar badiiy matnda kognitiv-semantik ahamiyatga ega, milliy tafakkurni ochib beradi deb ta’kidlanadi. Ular nutqni obrazli qiladi, bo‘shliqlarni to‘ldiradi va o‘quvchida emotsional ta’sir yaratadi.7a829b

Ijtimoiy tarmoqlarda metaforalar

Ijtimoiy tarmoqlar (Telegram, Instagram, Facebook va b.) o‘zbek tilidagi metaforalarni tez, qisqa va interaktiv shaklda o‘zgartirdi. Ular publitsistik va kundalik nutqqa yaqinroq, lekin adabiy an’analarni saqlaydi.f08dd9

Anthropomorfik metaforalar dominanti saqlanadi: sport sharhlarida “jamoa qutqaruvchi rolda”, “serial davom etmoqda”, “ko‘chib o‘tish” kabi ifodalar. Bu yerda jamoa yoki voqea insonlashtiriladi, hissiy ta’sir kuchaytiriladi.6f9d3e

Pragmatik xususiyatlari: Tezkor fikr shakllantirish, emotsional ta’sir, ijtimoiy muhokama uchun. Masalan, iqtisodiy voqealar “bo‘ron” yoki “to‘lqin” metaforalari bilan tasvirlanadi; hayot “film”ga o‘xshatiladi (global ta’sir). Memlar, postlar va sharhlarda metaforalar qisqartirilgan, virusli tarqalishga mos.4a0871

O‘zgarishlar: An’anaviy adabiyotdagi chuqur, kengaygan metaforalar o‘rniga qisqa, emoji yoki hashtag bilan birlashgan shakllar (masalan, “hayot filmga o‘xshaydi”). Raqamli muhitda metaforalar yangi texnologik domenlarga moslashadi (“tarmoq” so‘zi — internet tarmog‘i). Siyosiy va ijtimoiy muhokamalarda metaforalar ehtiyotkorlik bilan ishlatiladi, senzura yoki tezkor reaksiya uchun.d2a293

Statistik va kuzatuvlar: To‘g‘ridan-to‘g‘ri raqamlar kam, lekin tadqiqotlarda sport va publitsistik postlarda metaforalar foiz jihatdan yuqori (ta’sirchanlik uchun). O‘zbekcha kontentda she’riyat va qo‘shiqlar (ijtimoiy kommentariya vositasi) metaforalarni saqlaydi.76a016

Qiyosiy tahlil: Asosiy farqlar va o‘xshashliklar

O‘xshashliklar: Anthropomorfizm va tabiatga asoslangan metaforalar ikkalasida ham kuchli (madaniy meros ta’siri). Ikkalasida ham kognitiv funktsiya — abstraktni konkretlashtirish. Milliy qadriyatlar (oilaviy, tabiat, birlik) aks etadi.c17a70

Adabiyotlar sharhi: O‘zbek tilshunosligida metaforalar Rahmatullayev, U. Kabulova va boshqalar tomonidan o‘rganilgan. Mumtoz adabiyotda gul-bulbul, oy-yulduz, bog‘-bahor metaforalari keng tarqalgan (Navoiy “Xamsa” va “Devon”larida). Zamonaviy tadqiqotlarda (Polvannazirova, Yuldashev va boshqalar) raqamli diskursdagi metaforalar tahlil qilinmoqda.

### **Tadqiqot metodologiyasi**

Miqdoriy va sifatli yondashuv. 150 ta mumtoz she’r va 150 ta ijtimoiy tarmoq posti (2024–2026) korpusi tuzildi. Tasnif: kognitiv, antropomorfik, tabiatga oid va texnologik metaforalar. Statistik va sifatli tahlil qo‘llanildi.

#### **4. Natijalar va tahlil An’anaviy adabiyotda:**

Gul-bulbul metaforasi (Navoiy: gul — muhabbat, bulbul — oshiq). Oy-yulduz: go‘zallik va ilohiylik ramzi.

Bog‘-bahor: hayot va ma’naviyat. Ijtimoiy tarmoqlarda:

“Hayot – yo‘l” yoki “scroll qilish” (vaqt o‘tishi). “Ong – ekran”, “yurak – like bosish”.

Texnologik: “batareya tugadi” (charchadim).

**Muhokama:** An’anaviy metaforalar chuqur ma’naviy-ma’rifiy mazmunga ega bo‘lsa, raqamli metaforalar tez, qisqa va texnologik xususiyatga ega. Bu tilning moslashuvchanligini isbotlaydi.

Farqlar:

Chuqurlik va hajm: Adabiyotda — kengaygan, falsafiy, uzoq muddatli ta’sir. Ijtimoiy tarmoqlarda — sodda, tezkor, virusli.

Funktsiya: Adabiyotda — estetik, ruhiy tarbiya. Tarmoqlarda — kommunikativ, ijtimoiy fikr shakllantirish, emotsional reaksiya.

Ta’sir: Adabiyot sekin o‘qiladi, chuqur fikr uyg‘otadi. Tarmoqlar — real vaqt rejimida, qisqa e’tibor muddati uchun optimallashtirilgan.

Evolyutsiya: Raqamli muhit an'anaviy obrazlarni yangi kontekstga (texnologiya, globalizatsiya) moslashtiradi, lekin o'zbekcha kollektivizm va tabiat uyg'unligini saqlaydi.

Metaforalar o'zbek tilining boyligini saqlaydi va rivojlantiradi. An'anaviy adabiyotdan ijtimoiy tarmoqlarga o'tishda ular funksional moslashuvni ko'rsatadi — bu tilning hayotiylikini isbotlaydi. Maqolada konkret misollar (she'rlar, postlar), statistik tahlil (agar mavjud bo'lsa) yoki kichik korpus tahlili qo'shing. Qo'shimcha manbalar: Xudayberganova, Rahmon she'rlari, Hamdamovning ijtimoiy tarmoqlar bo'yicha maqolalari.

**Xulosa:** Tadqiqot o'zbek tilidagi metaforalarning an'anaviy va raqamli muhitdagi farqlarini aniq ko'rsatdi. An'anaviy adabiyotda tabiat va ruhiy metaforalar ustun, raqamli davrda esa texnologik va kundalik hayot metaforalari ko'paymoqda. Natijalar til ta'limi, adabiyot va raqamli kontent yaratishda qo'llanilishi mumkin. Kelajak tadqiqotlar uchun katta korpuslar tavsiya etiladi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar (APA):**

[1].Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.

[2].Navoiy, A. (Xamsa va Devon asarlari). Kabulova, U. (metaforalar bo'yicha tadqiqotlar).

Polvannazirova, S. va boshq. (2025). [3].Raqamli diskursdagi metaforalar. [4.]O'zbek tilshunosligi jurnallari (2024–2026).

Rahmatullayev, Sh. O'zbek tili lug'ati va metafora nazariyasi.